

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

De gamle danske
VÆGTERVERS

KØBENHAVN
FORENINGEN FREMTIDEN
1951

Lars Chr. Hansen, den sidste Bærer af den gamle mundtlige Overlevering af Vægterversene. Blev født 1864 og var Vægter ved Gisselfeld Slot fra 1888 til sin Død 1937.

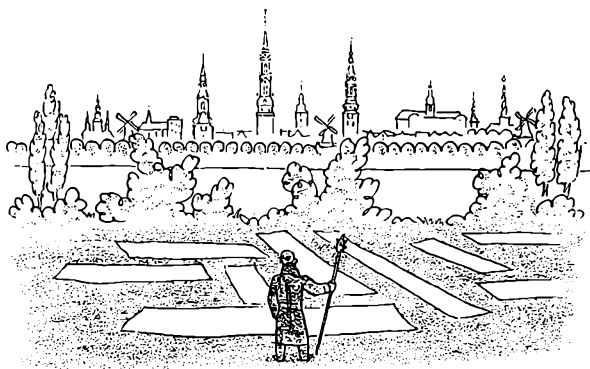
DE GAMLE DANSKE
VÆGTERVERS

DE GAMLE DANSKE
VÆGTERVERS

INDLEDET AF HANS BRIX
MED TEGNINGER AF AXEL NYGAARD
VÆGTERMELODIENS HISTORIE
AF JØRGEN JERSILD

Udgivet af
FORENINGEN FREMTIDEN
KØBENHAVN
1951

*Selv vaager hele Verdens Gud
ved Skabningens store Vugge*

*sang Ingemann og tangerede derved det ældste
Vagtholds-Vers i Verden, som nedenfor skal ses.
Han kendte dog ogsaa jordisk Vagthold i Nat-
tens Mulm:*

*Paa Dammen fjerne Vogter gaar
og lover Herrens Navn —*

*digtede han om Opsynet paa Blegdammen uden-
for København.*

*Ingemann var ikke ene om at digte om Væg-
tere. Baade i hans Værker og overalt ellers i
Vers og Prosa fra gamle Dage træffer vi dem.
De var baade populære og kritiserede. Studen-
terne laa i evig Krig med dem:*

»Den gamle Vægter Brølenbum,
ham gav vi ti Pund Opium.«

Borgerne ønskede Ro i Staden, dertil havde de Vægterkorpset, Studenterne vilde have det modsatte og stod derved i Forbund med allehaande Skælmer og Pak.

Hos Poul Martin Møller og Hostrup finder vi maleriske Skildringer af Sammenstødene mellem Nattens oprørske Aander og Øvrighedens Haandlangere.

Ved 1890 forstummede Vægtersangen selv i de smaa Provinsbyers Gader: Ribe, Middelfart.

Det var Synd. Men forstaaeligt.

Jo længere man gaar tilbage, des større var Fornødenheden for natligt Vagthold. Selve den danske poetiske Litteratur begynder med et Vægtervers, Bjarkemaalet. Den vagthavende Kæmpe minder i sin Dagvise Kongehirden om, at Solen er oppe og Hanen galer. Det samme kendes fra Middelalderen. Der var paa Adelsborgene Vægter i Taarnet; der blev holdt Udkig om Dagen og givet Signaler om Natten. Naar Dagen begyndte, gav Vægterens Raab det tilkende. Ved Midnat lød en Sang, der holdt Mørkemagterne borte.

Ligesaa i Hærenes Lejre. Der blev Tappenstregen slaaet, naar Hvilen skulde begynde, Revelte, naar man stod op. Og ambulante Vagthold indførtes i Købstæderne i det 16. Aarhundrede.

Tuærnvægter blæsende i Horn.
Sengotisk Kalkmaleri i Brørup Kirke paa
Følster, ca. 1450.

De gav ved Timeraab tilkende for de vaagende, hvad Klokken var. I visse Havnebyer blev det Skik at angive i hvilket Hjørne Vinden stod. Og siden fulgte med saadan Nattevagt ogsaa undertiden Afsyngelse af visse Vers.

Dette kendtes baade i Udlandet og hos os. Og i København fik man den smukkeste Serie Vægtervers der kendes. Trykt foreligger de i to Redaktioner, begge Tryk er fra 1686. Den ene Form er yngre og mere fuldkommen end den anden. Hvornaar denne, den ældre, er tilblevet, vides ikke. Man har villet tilskrive Thomas Kingo den, men for Antagelsen savnes Bevis. Versene er til dels af gammel Oprindelse, og selv om disse, som

de foreligger i Trykken, sikkert er afpudsede, virker de mindre fuldkomne end vanligt for Kingos Pen.

I den ældste Skikkelse raader Vægtersangen over otte Strofer, der er beregnede for Klokkeslagene fra 9 til 4, hvilket Tidsmaal svarede til Døgnet's Hviletimer i det borgerlige Liv. Ifølge Bredahls »Børnespejl« regnedes 7 Timer for passende Nattesøvn. Man brugte nemlig en Times Middagshvile.

Som bekendt foregaar der formedelst Menne-skets indgroede Ufornuft og Ladhed en evig Tilbagerykning af Sengegangen og den paafølgende Morgen-Opstandelse fra Lejet. Vægter-versene indleder Borgerlivets Begyndelse med en from Formaning til Morgenbøn og virksom Flid — fra Kl. 4 at regne.

De tidligste Spor af Vægtertekster finder vi her i Landet i 16. Aarhundrede, og de viser atter tilbage til den 127. Davidssalme, der er lagt i Munden paa Salomon. Dennes første Vers lyder saaledes: »Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejder de forgæves, som bygger derpaa; dersom Herren ikke bevarer Staden, da vaager Vægteren forgæves.«

Denne fromme Sentens, der i 1686 findes anvendt som et Hoved-Motiv i de danske Vægter-vers, er allerede tidligere at spore i Forbindelse med Forestillingen om Vagthold. I Viborg lader Præsten Hieronymus Justesen Ranch i »Kong

Salomons Hylding« fra 1584 den unge Salomon fremsige et Vers (S. 119):

*Uden Herren vogter vor Stad og Taarn,
vor Vagt, vor Magt er alt forlorn.*

Her er nu Anbringelsen, selv om den er betinget af Krigssituationen, idet der ventes Angreb paa Jerusalem og Prinsen formaner til at holde Vagt paa Mur og Vold og køre frem med Ammunitionen, uden videre forklaret ved, at Salomon ifølge Bibelen var Tankesprogets Digter.

Men ved samme Tid finder vi Salmeverset anvendt i Hans Christensen Sthens Helsingør-Komedie »Kort Vending«, og her er det Borgmesteren i en dansk Købstad som erklærer:

*Uden Gud han vil en Stad bevare,
da staar hun altid udi Fare.
Alt til forgæves bygges Mure og Volde,
hvad hjælper det og, man Vægtene holde!
Uden Gud en Stad bevare vil,
da hjælper der ingen Vaage til.*

Man kender endvidere Motivet ogsaa fra tysk Vægtersang. Her findes disse Linier:

*Menschenwachen kann nicht nützen,
Gott wird wachen, Gott wird schützen.*

De er overleveret fra Kulmbach i Bayern.

Der kan gerne i Sthens ovenanførte Linjer være en Antydning gemt af Ni-Verset i Vægtervisen. Sikkert er det at vi en Menneskealder senere, i 1611, finder en Krigssang, af Hans Henriksen Bang, der er nær i Slægt med de ældre Vægtervers, især Kl. 10-Verset. Da maa der have været Vægtersang indstiftet i København. Over Kl. 10-Verset er saaledes dette støbt:

*Rigens Raad og bevare
og ganske adelig Blod,
som og nu er i Fare
med deres Konning god,
beskanse vel
til Liv og Sjæl
med alle oprigtige Mænd.*

Umuligt er det ikke, at Anders Christensen Arrebo, hvis Digterbane begyndte kort før 1611, kunde have digtet Versene. Han var Præst paa Københavns Slot. Men af positivt foreligger der intetsomhelst derom.

Fra Davids Salme 46 i Luthers Bearbejdelse (»Vor Gud han er saa fast en Borg«) og andre, især 18. Salme, Vers 3, henter Vægtersangen Billedet af Gud som et Skjold. Luther siger: »— han er vor Skjold og Værje«. I Vægterverset Kl. 12 (det ældre) hedder det: »han er vor Klipp' og Skjold«. Denne Forbindelse genfindes i Leonora

Træsnit fra Skillingsblad ca. 1780
med Vægterversene.

Christines Jammersminde (Side 65): »Dit Lov vil jeg sjunge, thi du er min Værn, Klippe og Skjold«. Begge Udtryk har deres oprindelige Kilde i 18. Davidssalme, hvor Billederne er jævnstillet.

Til Luthers Salme synes ogsaa Linien i Kl. 1-Verset: »Der er ej Hjælper fler« at kunne henføres; i dennes ældste oversatte Form (før Kingo ændrede den) hedder det »Og er ej Frelser fler«.

I forskellige Kilder kan findes spredte Oplysninger om Vægtersangen, øjensynligt er enkelte Motiver sydfra overført til den københavnske. Men intetsteds findes altsaa en saa smuk poetisk Versrække som hos os.

Almindelig vesteuropæisk Udbredelse har Kl. 10-Versets Motiv i dets yngre Form haft (cfr. fransk: couvre-feu). Heri varedes Borgerskabet om at vogte Lys og Ild.

Det vil nu være tjenligt at hidsætte den første Halvdel af Vægtersangens otte Strofer. Den bærer, som det er anført, tydelige Mærker af ældre Oprindelse og er i poetisk Kvalitet den svageste Del af Rækken.

I Trykket 1686, der indeholder Forordningen om Vægternes Pligter, læses som følger:

De Vers, som Vægterne ved hver Klokke-Slæt om Natten skal sjunge, er følgende:

NAAR KLOKKEN 9 SLAAR

*Hvis Herren god ej tager
selv Staden i sin Agt
og Omsorg for den drager
forgæves holdes Vagt.
Derfor, o Christen Sjæl,
forlad dig paa
din Skaber saa
at han dig vogter vel.*

NAAR 10 SLAAR

*Den høje himmelsk Herre
han om vor Konge god
en Ring-Mur stedse være,
samt om det kong'lig Blod!
Ja ved sin mægtig Haand
selv vogte vel
til Liv og Sjæl
hver Kongens trofast Mand.*

NAAR 11 SLAAR

*Gud Fader os bevare,
de Store med de Smaa.
Hans hellig Engleskare
en Skanse om os slaa,
selv vogte Byen vel!
Vor Hus og Hjem
har han i Gemm'
vor ganske Liv og Sjæl.*

NAAR 12 SLAAR

*Det var om Midnats Tide,
vor Frelser han blev fød
til Trøst al Verden vide,
som ellers var forød.
Han er vor Klipp' og Skjold,
ja Hyrde god
der med sit Blod
frelst' os af Satans Vold.*

Første Vers har, som man ser, taget sit Udgangspunkt i den ovenfor nævnte Davids-Salme, som det citerer. Dets Indhold har derved faaet en for Borgernes Beredskab temmelig mistrøstig Karakter. Alt hvad de selv ordner med Hensyn til Bevogtning er uden Værdi, Kristensjælen maa sætte sin Lid til Skaberen; men i saa Fald kunde Vagtværnet egentlig spares.

Indholdet er fromt, men ikke betryggende.

I Versenes Fortsættelse vil man iagttage, hvorledes den, der har digtet dem, bliver stikkende i det en Gang sagte, i Davidsmotivet. Hvis man tager de tre første Vers igennem, har de alle det samme Indhold med omtrent de samme Ord. Første Vers siger: Herren maa vogte Staden! Andet Vers: Herren maa vogte Kongefamilien og dens tro Mænd! Tredie Vers: Herren maa bevare Byen og dens Borgere! Mærk ogsaa Gentagelserne:

- I. O kristen Sjæl
...
at han dig vogter vel.
- II. Selv vogte vel
til Liv og Sjæl.
- III. Selv vogte Byen vel
...
vor ganske Liv og Sjæl.

Saa fattig i Opfindelsen var naturligvis Kingo ikke. Med de Vers har han intet at gøre. Lykkeligere er Udførelsen af Midnatsverset, der bygger paa tyske Former som følgende, ved sin Ihu-kommelse af Christi Fødsel:

*Es ist schon Mitternacht
als unsre liebe Frau das Kindlein gebracht.*

og:

*Dein rosenfarbens Blut
das kam uns all zu gut.*

Disse to Elementer vil man finde i Tolv-Verset, hvis første Del, de fire krydsrimede Linier, er meget melodiose ligesom ogsaa de foregaaende Klokkeslæts Førstedele, da deres Skikkelse omdannedes. De er alle digterisk beaandede.

Det store Spørgsmaal er nu, hvorledes det er gaaet til, at Vægterversene samtidig med at de 1686 optoges i Forordningen og saa at sige fik officielt Stempel, for tre Verses Vedkommende blev optrykt omdannede og, maa det tilføjes, højlig forbedrede.

Et Punkt kan man fremhæve. I den ældre Forms fire Aftenvers forekommer Ordet GUD kun i eet, nemlig Klokken 11, der er gaaet uforandret over i den ny Orden. I de omdannede Vers, der i Forvejen indeholder »Herren« (Kl. 9), »Herre« (Kl. 10) og »vor Frelser« (Kl. 12), er indkommet »Jesus« og »Gud« i Kl. 9 og »Gud« i Kl. 12.

Men med Kl. 10 er der et særligt Forhold. Dette har rent borgerligt Indhold — Advarselen om at slukke overalt. I Versene fra Kl. 1 til 4 har vi derimod Jesus Kl. 1, Jesus Kl. 2, Gud Kl. 3 og Gud to Gange Klokken 4.

Ved Omdannelsen af Aftenversene er der da lagt Vægt paa de hellige Navnes direkte Tilstedeværelse, hvilket er yderst forstaaeligt, en Slags kristelig Magi. Kun Verset Kl. 10 danner Undtagelse.

Man lægger Mærke til, at Omdannelsen kun

var nødvendiggjort i de fire første Vers, ikke i de sidste. De havde paa Forhaand den kristelige Tone.

Der er en anden Forskel paa første og sidste Halvdel. Foran hvert Vers udraabte Vægteren Timetallet («Hov! Vægter! Klokken er slagen ni!») I nogle af Versene findes en Gentagelse heraf: ved Klokkeslættene 1 (L. 5: »Vor Klokk er slagen et») og 3 (L. 5: Vor Klokk er slagen tre») — til Orientering for dem, hvis Øren Raabet ikke første Gang havde ramt.

Ved Omdannelsen af første Halvdel bringes endnu to Klokkeslæt-Linier til Veje, nemlig Kl. 10: 8. L.: »Vor Klokk er slagen ti»; og Kl. 12 L. 5: »Vor Klokk er slagen tolv».

Dette er et mærkeligt Forhold.

Linien er for Kl. 10-Verset direkte oversat fra Tysk («Unsre glock hat zehn geschlagen»). For andre Klokkeslæt kendes ikke nogen tysk Form. Paa Dansk findes den, som angivet, nu Klokken 10, 12, 1, 3. Altsaa Midnatstimen indgærdet af Klokkeslæt der markeres dobbelt, og desuden de symmetriske Kl. 10 og 3, saa at den lyttende uden videre kunde beregne Tiderne 11 og 2 og altsaa Timernes Gang med Lethed følges.

Versene for Nattens sidste Halvdel harmonerer, skønt publicerede allerede i den ældre Udsendelse, med den sekundære første Halvdel. De er symmetriske hermed i Timeraabene og homogene i Brugen af Gud-Navne.

Ogsaa i den poetiske Kvalitet stemmer de alle overens.

I 1683 var Nattevagten i København blevet organiseret og sat paa fast Fod, ligesom der i alle Rigets almindelige Forhold af Enevælden oparbejdedes en systematisk Orden. Man har dengang i Forvejen haft Vægtersang, men ligesom mange Steder i Tyskland ikke nogen for hele Natten gældende Praksis. De fire første Vers af Vægterversene kan have været anvendt med den til Versene hørende Melodi, hvis smukke metriske Skema ikke findes andensteds. De indeholdt to højtidelige Motiver: GUD som Vagten frem for alle og JESUS, den i Midnatten fødte Frelser — den gode Hyrde efter Evangeliets Ord. Man ønskede nu reguleret Timesang gennem hele Natten og faar dertil digtet de fornødne fire Vers for Morgentimerne. Da de tre første Aftenvers var henvendt til Gud, men det fjerde til Jesus, fortsatte Digteren ad denne Linje, saaledes at Jesus fik endnu de to paafølgende Vers:

KLOKKEN 1

Hjælp os, o Jesu kære,
Vort Kors i Verden her
taalmodelig at bære.
Der er ej Hjælper fler.

KLOKKEN 2

*Dig milde Jesu lille,
som mig til Salighed
i Mørket fødes vilde,
ske Pris i Evighed.*

Ogsaa Helligaanden faar sin beskedne Nævnelse her: Du værdig Helligaand!¹

Næste Motiv er Dagens Nærmelse, og dermed træder Gud igen ind:

*Nu skrider Natten sorte,
og Dagen stunder til.
Gud lad dem blive borte,
som os bedrøve vil.*

I det fjerde og sidste Vers — med den smukke Ringføjning, der er saa almindelig i Lyrik: Begyndelsesmotivet gentaget som Slutning — anvendes paany Motivet Gud som Vægteren frem for alle:

*Dig evig Gud ske Ære
i høje Himmel-Kor,
som Vægter vilde være
for os, paa Jorden bor.*

Og dertil føjes — efter Politi-Forordningens Lydende — Hjemsendelsen af Vægterne: »Det

¹ *Maaske skal læses: Den værdig Helligaand, i hvert Fald gælder sidste Linje: »At jeg dig skue kan!« ikke Helligaanden, men Jesus.*

ringer nu af Vagt!« med Tilføjelse af en Formaning til Borgerskabet om efter behørig Morgenbøn at optage Dagens Dont.

Disse fire Vers slutter sig, med de ovenfor paaviste Afvigelser: to Klokkeslæts Nævnelse og Nævnelser af Treenighedens Personer, i Gangen til de fire første.

Men man har ikke været helt fornøjet med denne Ordning af Nattesangen.

For det første tænkte man paa Udlandets Vægtervers, der paalagde Borgerne at tage Vare paa deres Huse før Sengehvilen. Dette var af største Betydning for Byens Velfærd og har maattet forekomme Øvrigheden nyttigt og nødvendigt. De af store Brande til Stadighed hærgede Stæder i alle Lande kunde ikke noksom faa lagt Indbyggerne paa Hjerte, at de skulde formindske Brandfaren. Derfor indførtes Slukningsverset ved Klokken ti. 1634 og oftere optræder det i Tyskland (»Bewahrt das Feuer . . .«). Nær ved dansk Form ligger denne:

Hört ihr Herrn und lasst euch sagen:
Unsre Glock hat Zehn geschlagen.
Bewahrt das Feuer und das Licht,
dass unserm Haus kein Schad' geschicht.

Her maatte altsaa præsteres en Strofe, der ganske vist helt vilde bryde den kristelige Undertone i Vægterversene, men til Gengæld blev den be-

rømteste af alle. Naar heri kun Husbonden nævnes, da er Husmoderen selvfølgelig derved underforstaaet og indbefattet:

Om du vil Tiden vide,
Husbonde, Pig' og Dreng,
Da er det paa de Tide,
Man føjer sig til Seng.
Befal dig Herren fri.
Vær klog og snild,
Vogt Lys og Ild,
Vor Klokk er slagen ti.

Her fik man da som omtalt anbragt Klokkeslættet symmetrisk med det, som var indført i Morgenverset Klokken tre. Og ved Omdannelse af Midnatsverset fik man ogsaa Tolvslaget anbragt. I dette Vers var tillige et Anstød for en ny Tids følsomme Øren at anholde. Det hed om den gode Hyrde, at han

frelst' os af SATANS Vold.

Men det var ildevarslende at kalde Arvefjenden ved hans Navn tilmed i hans egen Time. Derfor blev Verset saaledes omskrevet:

Vor Klokk er slagen tolv,
Med Tung' og Mund
Af Hjertens Grund
Befal dig GUD i Vold.

Meget godt forsaavidt — kun at Linjen »med Tung' og Mund« er for veg. Havde der staaet: »Med Lung' og Mund«, vilde det dog være noget bedre. Fra Hjertet over Lungen til Munden er i vor ældre Litteratur en fast Forbindelse.

Endnu lod det sig gøre at bøde paa Fattigdommen i Versrækkens første Del med Guds gentagne Vægtergerning i de tre indledende Vers og den ensformige Gentagelse af Rimene. Her greb Digteren nedefter i Rækken til det udmærkede Vers fra Klokken 3: »Nu skrider Natten sorte —« og dannede et Pendant hertil, hvori han som Optakt til Natten besynger dens Komme. Et tungt og prægtigt Vers, fuldt af Sjæletynge og Angst og Anraabelse. Det er rigt baade paa Glans og Skygge.

*Nu skrider Dagen under
og Natten vælder ud:
Forlad for JESU Vunder
vor Synd, o milde GUD!
Bevare Kongens Hus
samt alle Mand
i disse Land
fra Fjendens Vold og Knus.*

Her har en sand Digter videt Synskredsen ud og overskredet Voldene. Hans Bøn gælder alle Indbyggerne i hele Danmarks Rige. Ogsaa var det for Tiden ret, at Enevoldskongen og Konge-

huset blev flyttet fremmest i Versrækken. Det forlangte Tidens Syn paa Livet.

Christian V, i dansk Regeringshistorie Regulatoren, fik saaledes sat ogsaa Nat-Sangen i System. Det ældre Grundlag blev først udbygget, siden selv fornyet. Primitive er de ældste fire første Vers. der bærer tydelige Spor af en gammel Tradition. Forskellige herfra og enfoldigt skønne er derimod de sidste fire Vers, der synes fri poetisk Opfindelse. I Stil og Aand med disse omdigtes, sikkert af samme Haand, Begyndelsesversene, dog med Bevaring af Klokken Elleve. De tre omdigtede Vers er en Vinding for Vægterversene, især de to første af dem. Digtet de fire første Vers i den ældre Form har Kingo ikke. Derimod kan han have været Mester for de resterende. Høj Digteraand bor deri. Dog findes der Skavanker i Formen, der viser bort fra ham. Frem for alt er Svagheden i det nyformede Midnatsvers saa fremtrædende, at man ikke med fuld Tryghed kan tillægge Kingo det.

Men troligvis er han Digteren. Først har han vel tildigtet de fire sidste Vers; og straks derefter, paa fornyet Opfordring, nyskabt den ældre indledende Række.

Tager man Vægterversene med deres enfoldige, højtidelige Melodi igennem, da oprulles et Billede af de mørke Timers Forløb i den danske Hovedstad. Natten falder paa, man mærker Mørkets Magt. Borgernes Boliger indretter sig for

Sengen og Hvilen, Ilden dækkes over paa Arnen, Lysene slukkes, Vorherre har overtaget Vagten — Verset for Kl. 11 med dette Indhold blev staaende i sin oprindelige Form. Midnat er inde, den højtidelige Time, da Mørket truer, men Kristus-Stjernen lyser. De syges Suk lyder fra deres Leje gennem endeløse Stunder, mens de sunde sover. Af den kære Jesus venter de Hjælpen til at bære deres Kors. De ligger og lytter og følger med Vægterens tunge Støvler og hans dumpe Stemme. Endelig skimtes som langt forude i en mørk Tunnel Lys, der dæmrer. Nu er Morgen nær. Vægteren løses af, nu har han fortjent sin Hvile. Lyset er nær, Dagen kan begynde.

Med det nittende Aarhundrede døde Alvoren i og alle Forudsætninger for Vægterordningen. Lys lod sig tænde i Soveværelset ved et Knips, Uret var lige for Haanden, eventuelt ogsaa Sove-midler. Ikke blot en forvorpen Ungdom, men Borgerskabet — ellers splidagtigt i alt — havde enedes om at gøre den halve Nat til Dag og den lyse Morgen til Nat.

Først Fjendens Vold og Knus bragte i Krigens Aar levende Bud tilbage fra den gamle Døgn-Orden: Staden lagt i Mørke.

Ellers tilhører alt dette nu Fortiden og Mindet. Men Versene om Nattens Timer vil ikke glemmes. Engang var de en dyrebar Del af Forfædrenes daglige — eller natlige — Tilværelse.

Hundrede Aar senere blev to nye Vers, Kl. 8 og Kl. 5, tildigtede — i sig selv rigtig pæne, men fatalt overdækkende den Kingorianske Rækkes majestætiske Kurve. Derfor er de to Vers sat til henholdsvis forrest og sidst. Man maa helst ignorere dette Anhang.

HANS BRIX

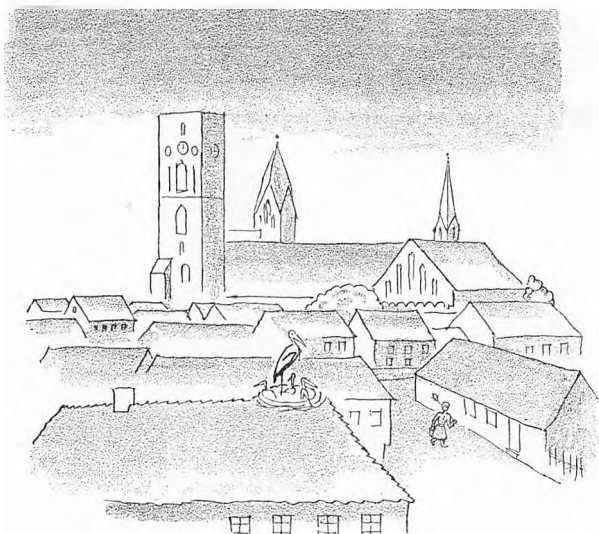

VÆGTERVERS

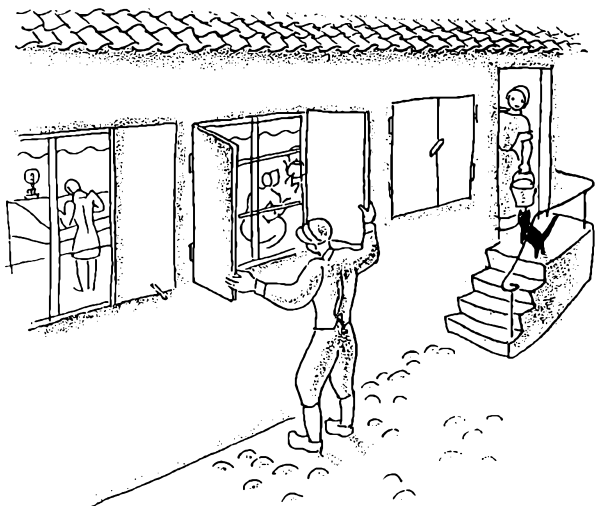
NAAR KLOKKEN 8 SLAAR

*Naar Mørket Jorden blinder,
Og Dagen tager af,
Den Tid os da paaminder
Om Dødsens mørke Grav.
Lys for os, Jesu sød,
Ved hvert et Fjed
Til Gravens Sted,
Og giv en salig Død.*

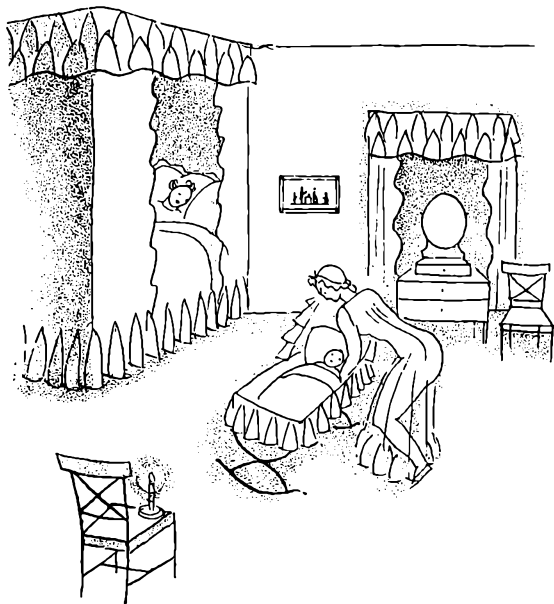
NAAR 9 SLAAR

*Nu skrider Dagen under,
Og Natten vælder ud,
Forlad for JESU Vunder
Vor Synd, o milde GUD!
Beware Kongens Hus
Samt alle Mand
I disse Land
Fra Fjendens Vold og Knus.*

NAAR 10 SLAAR

*Om du vilt Tiden vide,
Husbonde, Pig' og Dreng,
Da er det paa de Tide,
Man føjer sig til Seng.
Befal dig Herren fri,
Vær klog og snild,
Vogt Lys og Ild.
Vor Klokk er slagen Ti.*

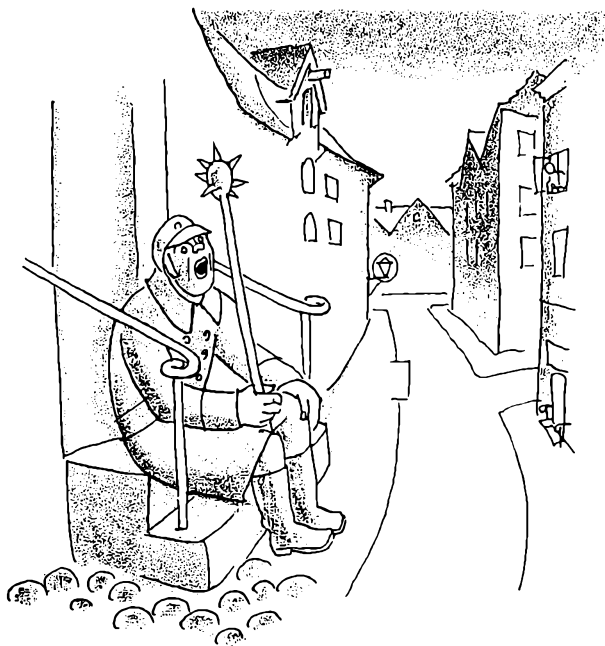
NAAR 11 SLAAR

*Gud Fader os bevare,
De store med de smaa,
Hans hellig Engleskare
En Skanse om os slaa,
Selv vogte Byen vel!
Vor Hus og Hjem
Har han i Gemm',
Vor ganske Liv og Sjæl.*

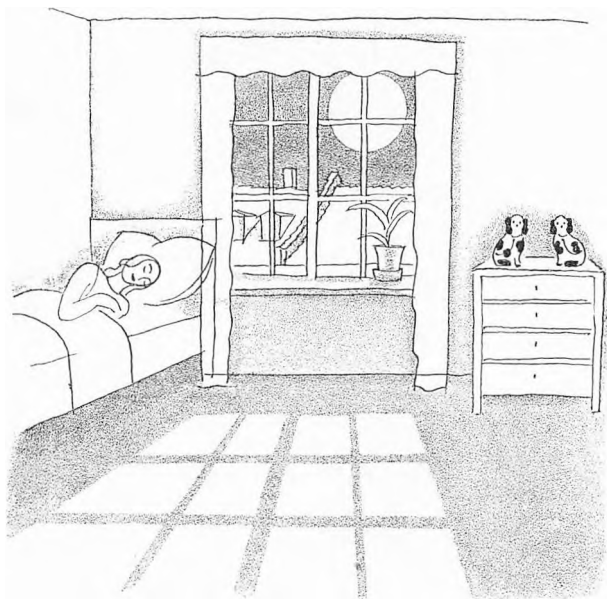
NAAR 12 SLAAR

*Det var om Midnats Tide,
Vor Frelser han blev fød
Til Trøst al Verden vide,
Som ellers var forød.
Vor Klokk er slagen tolv.
Med Tung' og Mund
Af Hjertens Grund
Befal dig Gud i Vold.*

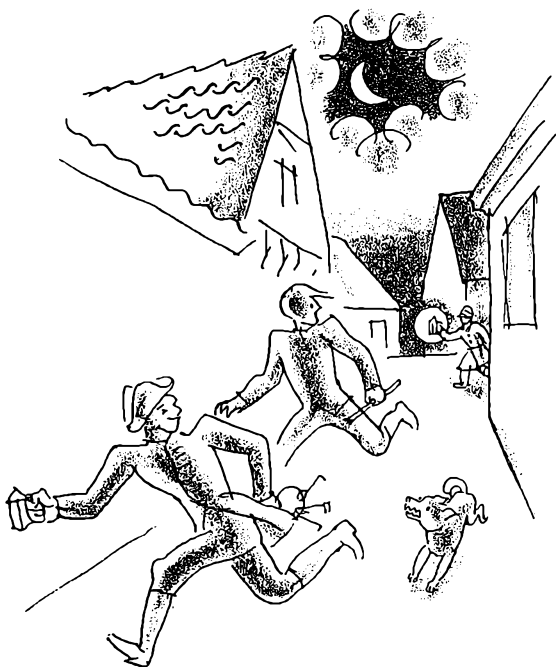
NAAR 1 SLAAR

*Hjælp os, o Jesu kære,
Vort Kors i Verden her
Taalmodelig at bære,
Der er ej Hjælper fler;
Vor Klokk er slagen Et.
Ræk os din Haand,
O Frelsermand,
Saa vorder Byrden let.*

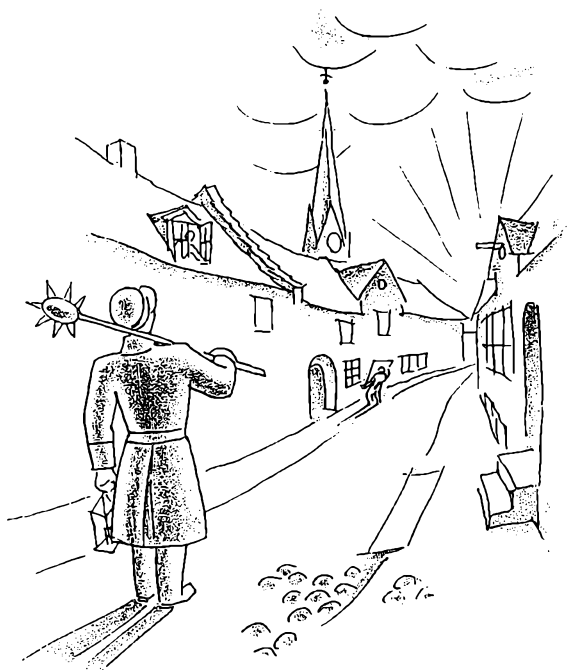
NAAR 2 SLAAR

*Dig milde Jesu lille,
Som mig til Salighed
I Mørket fødes vilde,
Ske Pris i Evighed.
Du værdig Hellig Aand,
Oplyse mig
Evindeligt,
At jeg dig skue kan.*

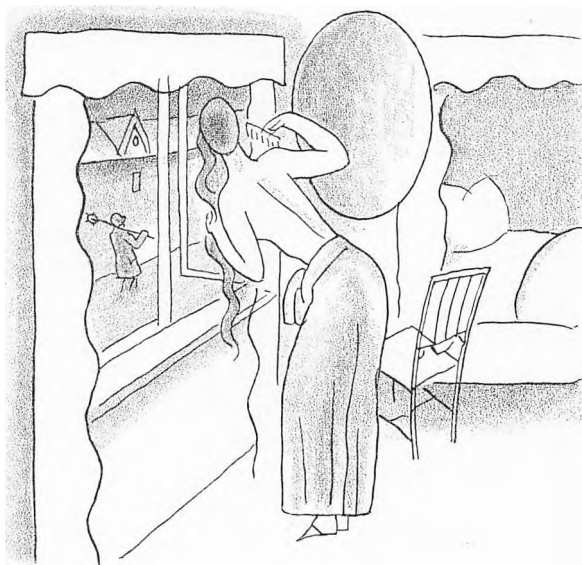
NAAR 3 SLAAR

*Nu skrider Natten sorte,
Og Dagen stunder til,
Gud lad dem blivè borte,
Som os bedrøve vil.
Vor Klokk er slagen tre.
O Fader from,
Vend du os om,
Din Naade os bete!*

NAAR 4 SLAAR

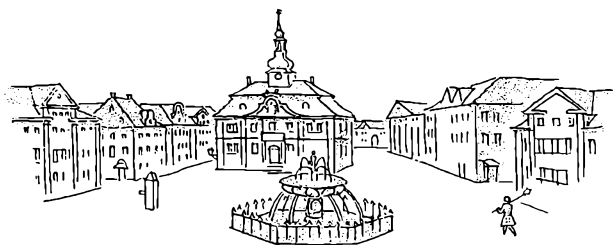
*Dig evig Gud ske Ære
I høje Himmel-Kor,
Som Vægter vilde være
For os, paa Jorden bor.
Det ringer nu af Vagt,
For Natten god
Fald Gud til Fod,
Tag Tiden vel iagt.*

NAAR 5 SLAAR

*O Jesu, Morgenstjerne!
Vor Konge i din Vold
Befale vi saa gerne,
Bliv du hans Sol og Skjold!
Vor Klokke er slagen Fem.
Kom, blide Sol,
Fra Naadens Pol,
Oplys vort Hus og Hjem.*

VÆGTERMELODIENS
HISTORIE

Henrik i Holbergs »Maskerade« udtaler sig et Sted om Vægtersangen: »De ønsker Folk udi Sang en rolig Søvn hver Time paa Natten og til-lige med deres Skraal vækker dem op af Søvn.« Det er Ord talt ud af Baronens eget Hjerte, det ser vi af en af Epistlerne, »Om Vægtere«, hvor Tanken udformes i et smukt latinsk Epigram og suppleres med forskellige Betragtninger over Vægternes Sangkunst, der aabenbart langt fra altid har været nogen Lyst for Øret: »Et er ved Lyd og Sang at give Aarvaagenhed tilkende, et andet at skryde som Esler, hvorudi ingen Fornøden-hed er.«

Vi skal frem til den vaagnende Romantiks Dage, Tiden omkring 1800, der gjorde det første store Fremstød for at indsamle Middelalderviser-nes Melodier blandt Almuen, før Vægtersangens ældgamle Tradition for Alvor begynder at in-teressere.

Komponisten, Højesteretsassessoren Hans Hagerup Falbe er den, der har Æren af som den

første at have bragt en Optegnelse af Vægterversenes Melodi — i hvert Tilfælde kendes til Dato ingen ældre Nedskrift i Forbindelse med denne Tekst. Melodien forekommer i Falbes Komposition »Natten«, der skal være opført i 1806 i det musikalske Selskab »Euterpe«. Med Sans for Kontrastens Virkning er Vægterraabet og en efterfølgende tostemmig kontrapunktisk Udsættelse af Sangen for »tvende Vægtere« anbragt efter en indledende Sats, der har Titlen »Nattens Rolighed«.

Den lille Orkestersuite giver iøvrigt et »musikalsk Maleri« af sit Sujet, der ikke lader noget efter i Retning af virkelighedstro Skildring. Hverken den gamle Tappenstreg, Vægterpiben, Jæger-Retraiten eller Reveillen mangler. Og i Tilgift høres Balmusik, en Ecossaise og en Vals, og en af Satserne, i ægte 18. Aarhundredes beskrivende Stil, har Titlen »En Ildebrand«. I den Grad har Falbe holdt sig Tidens æstetiske Maxime efterrettelig, at al Kunst bør være en tro Kopi »de la belle nature«, at han lader Musikerne i Balsalen stemme deres Instrumenter, før de tager fat, og omhyggeligt foreskriver i Orkesterstemmerne, at her, efter endt Dans skal der klappes i Hænderne.

Kompositionens hele Stil og Karakter berettiger til den Tro, at ogsaa Vægtersangen efter bedste Evne er »naturtro« gengivet — saadan har Falbe sikkert hørt den paa Københavns Ga-

der, naar undtages en koket lille Koncerttrille over næstsidste Tone, der næppe har været Vægterens Sag.

Et Par Aar yngre end Falbes Version er en Udgave af Melodien, som findes i Nyerup og Rasmussens »Udvalg af danske Viser«, der udkom 1812-14. Universitetsbibliotekets Eksempplar af Melodibindet indeholder en haandskreven Korrektur fra Tiden, som bærer Angivelsen »en mere brugelig Syngemaade« (brugelig her i Betydningen brugt). Ogsaa disse to Versioner støtter sig utvivlsomt paa mundtlige Traditioner. Nyerups Forarbejde til Visesamlingen, som delvis findes bevaret, giver dog desværre ingen Oplysninger med Hensyn til Vægtersangen og dens Meddeler.

En fjerde Version findes hos V. Fausbøll i hans Udgivelse »Vægterversene i deres ældre og yngre Skikkelse«, der udkom 1862. I tredje Oplag af denne Bog (trykt 1894) oplyser Fausbøll, at han har sin Melodi fra »Vægteren i Store Kongensgade, som jeg først, ved at love ham en Douceur, søgte at faa til at gaa op til daværende Cand. Exner paa Vaisenhuset og synge Melodien for ham. Da Vægteren imidlertid vægrede sig herved, maatte Exner derfor gaa ned i Store Kongensgade 3 Aftener i Træk og optage Melodien i Stumper, hvilket ikke var let, da Vægteren mange Steder sang den meget utydelig«.

De fire nævnte Melodiformer, Falbes, Nyerup

og Rasmussens, Korrekturen i Universitetsbibliotekets Exemplar og Fausbølls, er de paalideligste vi kender. Disse Nedskrifter er blevet til mellem ca. 1800 og 1862. Tidens øvrige Udgaver i Tryk eller Manuskript¹ er enten Aflæggere af en af de fire eller forekommer i saadanne Forbindelser, at man maa rangere dem som Andenrangs-Kilder.

Endnu en Variant har Interesse. Den er bragt af Thomas Laub i hans Koralsamling »Dansk Kirkesang«, der udkom 1918. Den Form, Melodien her har, adskiller sig paa flere Punkter fra de øvrige Versioner bl. a. ved sin tredelte Takt og sit tydeligere Præg af de gamle Kirketonearter. Der kunde være Grund til at anse denne Udgave for et Rekonstruktionsforsøg af lignende Art som de Laubske Folkevises Bearbejdelser, men en nærmere Undersøgelse viser, at Laub i Tilfældet her tydeligt har haft sikrere Grund under Fødderne. I sin Bog »Musik og Kirke« (Gyldendal 1920, S. 86) oplyser han med Hensyn til denne Melodiform: »Jeg har hørt den synge af to kvinder, fødte i tiden 1810-15 i Nyborgegnen; de havde lært den af en røgter der var meget gammel, da de var børn, — han maa altsaa være født i mid-

¹ I den Forbindelse maa henvises til Knud Jeppesens indgaaende og grundlæggende Afhandling »Om Vægtersangen« i »De danske Vægtervers«, Det Berlingske Bogtrykkeri 1932, i hvilken Melodien bringes i ti Varianter, deriblandt ogsaa de her nævnte fire.

ten af det 18. aarhundrede. Deres rene sang og gode øre borger mig for paalideligheden.«

Mulighederne for yderligere at kunne indsamle nye Varianter af Vægtermelodien er i Dag sikkert udtømt. En sidste Bærer af den gamle mundtlige Tradition er det dog lykkedes mig at finde frem til. Et Avisudklip fra Næstved Folketidende (21.9.1934), som Bibliotekar i Folke-mindesamlingen H. Grüner Nielsen var saa elskværdig at vise mig, gav den Oplysning, at der endnu i Midten af 30erne paa Slottet Gisselfeld som det sidste Sted i Danmark praktiseredes Vægtersang. Vægteren hed Lars Chr. Hansen og var født 1864. Han har selv oplyst at have sunget Sangen ca. 73.000 Gange siden sin Ansættelse ved Slottet 1888. Lars Chr. Hansen døde i 1937, men 2. Januar 1935 bragte Aksel Dahlerup en Radioudsendelse med ham og optog ved den Lejlighed den gamle Vægters Sang paa selve Stedet. Indspilningen, der opbevares i Statsradiofonis Pladearkiv, omfatter ialt syv af Sangens Vers, Versene fra Kl. 10 til Kl. 4, og sandsynligvis har Lars Chr. Hansen til daglig heller ikke sunget flere.

Teksten holder sig nær op ad den Form, vi kender fra Forordningen af 1686.² At den melo-

² 10-Verset har dog »Husbond«, 11-Verset »Vogter han Byen vel« (som Tekstudgaverne 1726 og 29), 2-Verset har i Stedet for »I Mørket fødes vilde«: »I Døden lide vilde« og 4-Verset: »Fald Gud for Fod«.

Regular - Tafle
Om de
Kongl: Stadens Laterner
her udi Kiøbenhavn

Paa hvad Timer de skal antændis / brænde
og udsluckis / efter Dagenis Længde / samt Maanens
Op- og Nedgang / ved en Time ofver Horizonten /
fra den 1. Januarii 1686. til Næsteuds-
gang beregnet.

Hernest følger Vægternis Instruction,
om deris Forhold.

Forfærdiget af
J. Huusmann.
Inspecteur ofver de Kongl: Latern: og Vægtere.

Kiøbenhavn/Trykt hos Johan Philip Bockenhoffet/ Kongl. M.
or Universit. Bogtrycker.

Titelbladet til J. Huusmanns »Regular-Tafle«, København 1686.

diske Form bygger paa lokal folkelig Tradition, synes der ikke at være Tvivl om; en gammel Mand paa Egnen oplyser, at Forgængeren i Vægterembedet Hans Nielsen sang Melodien paa samme Maade, og han kender Navnet igen paa dennes Forgænger, der hed Søren Vægter.³ At

³ Oplysninger, Hs. Eks. Grev Danneskiold-Samsøe har været saa elskværdig at give mig.

INSTRUCTION

For

Vægterne.

I. Ved Lykterens Opbæring.

^{1.}
Vægterne som Lykterne skal opbære / skal være forpligtede at bruge den samme Olie eller Tran og Bonuld til Lamperne / som denem af Inspectøren bliver leveret / og Dag-Registeret at følge / Lamperne tilbærligen med Olie at forlume / og Vægerne udi Lamperne paa en viss og længde med en Maalstock at udfætte. Og skulle de paa alle Hjørner af Gaderne / som udfyldes ved Hausnerne sampt de Lykter som staar ved Hausnerne lade en half Times Olie meere udi Lamperne / end som udi de andre. Og skulle de udi egen Person selv forlume og ansilte Lamperne / og ingen anden dertil / enten for Forsammielse eller andens Tings Skyld at bruge : Men der som denem Slugdom eller andre loulige Forhindringer paa kommer / saa de Lykterne icke kand opbære / skal de Inspectøren det sitar lade tilkænde gifve / at hand en anden der til paa deris Beføstning kand beordre.

^{2.}
Og skal de Cartnet eller Vegen / som icke før hafver brændt / med Olie paa den Ende som skal antændes / vel tgiennembløde. Og skal de til en nye Væge altid bruge en half Times Olie meere / end som til de andre.

^{3.}
Naar Vegen hafver engang brændt / skulle de den samme derefter altid med en skarp Sax afftiere / saa vidt den er forbrændt / Og hvor den er gungen løs / og fortyct udfvullen / skulle

B 3

de

En af Siderne fra Regular Tavlen.

Gisselfeld har haft Vægter langt tilbage i Tiden, er der al mulig Grund til at antage; desværre synes Regnskaberne ikke at kunne give Oplysninger paa dette Punkt.

De nævnte seks Syngemaader af Vægterversene er indbyrdes ret forskellige. Det er ikke til at undre sig over, eftersom Erfaringen viser, at Melodier, der Slægt for Slægt overleveres ad

mundtlig Vej, saa godt som altid undergaar kendelige Forandringer. Mest isoleret staar Gisselfeld-Vægterens Melodi, der er den enkleste af dem alle. Melodien har det ringeste Omfang og har i sin Begyndelse en melodisk Gentagelse (Verslinie 1 og 2 = 3 og 4), hvor de øvrige Versioner fører Melodiliniien videre til Vejrs. Dens hele Karakter bærer Præg af en vis Forenkling og Tilslibning gennem den mundtlige Overlevering, et Træk som ogsaa stemmer overens med Melodiens sene Nedskrift.

Men i en Henseende er Gisselfeld-Melodien interessant, i sit rytmiske Forløb. Til Trods for den gamle Vægters ret frie Syngemaade, der baade varierer Melodiformlerne og de rytmiske Enkeltheder fra Vers til Vers, er den tredelte Takt saa tydeligt den bærende, og et Træk til er ligeledes karakteristisk, de vekslende Betoninger. Indenfor seks Grundslag ligger Betoningen snart paa 1 og 4, snart paa 1, 3 og 5 ganske som i den Laubske Version, mens de øvrige fire Udgaver holder sig til den metrisk-strammere 4-delte Takt.

Denne fritbevægede 3-delte Rytme giver os visse Holdepunkter med Hensyn til Vægtermelodiens Alder. Vi træffer dette Træk i den tidlige Lutherske Salme inden Rytmebilledets »Udjævning« ved Midten af det 17. Aarhundrede, og det er netop indenfor dette tidlige Koral-Repertoire, vi skal søge for at finde Grundlaget for den danske Vægtermelodi.

Koralen »Heimlig stod jag en Morgon«. Mönsterås-Haandskriftet 1646.

I »Then Svenska Psalmeboken«, trykt hos Hans Witten i Lübeck 1610, forekommer for første Gang i svenske Salmebøger Koralen »Heemlig stodh Jag en morgon«. 1610-Salmebogen indeholder ingen Noder, Melodien til den paagældende Salme maa søges i en lidt senere Kilde, det saakaldte Mönsterås-Haandskrift. Denne Salmemelodi har en umiskendelig Lighed med den danske Vægtersang, hvilket første Gang er iagttaget af den fine Kender af Luthersk Kirkesang, afdøde Pastor S. Widding.¹ Salmen »Hemmelig stod jeg en Morgen« har formaaet at holde sig levende i nordisk Kirkesang. Endnu saa sent som i 1935 findes Melodien optrykt i en finsk Koral-

¹ Mærkelig nok har W. aldrig offentliggjort sin Iagttagelse. Dr. phil. Nils Schiørring har fremdraget dette vigtige Fund fra W.'s Notater paa Det kgl. Bibl.

I.
Nu

Hon Væg-ter! Klokken er sla-gen ni.

A
Falbes „Natten“

B
Nyerup og Rasmussen

C
Universitetsbibl. Korrektur

D
V. Fausbøll

E
Th. Laub

F
Gissel-feld-Væg-teren

G
Mönserås-Håndskr. 1646

H
Den finske Koralbog, 1935

I
Rekonstrueret Fællesform

Nu

bog.⁵ Sandsynligvis er Melodien tilført det svenske Koralrepertoire fra dansk eller tysk Side. Teksten har i hvert Tilfælde Aner af anselig Alder; en tysk Folkevisen »Ich stund an einem Morgen«, der kan føres tilbage til Tiden inden Reformationen og senere »kristlig forventes«, har været Udgangspunktet.⁶

⁵ »Den finska Evangelisk-Lutherska Koralbok« (Borgå II, S. 20.

⁶ Se E. Liedgren: »Svensk Psalm och andlig visa (Uppsala, 1926) S. 196.

II. III.

skri-der Da-gen un-der, og Nat-ten væl-der ud; for-

A
B
C
D
E
F
G
H
I

skri-der Da-gen un-der, og Nat-ten væl-der ud; for-

Den danske Vægtermelodis Herkomst synes paa denne Maade at være nogenlunde klarlagt. Det ligger nær at antage, at Ordene er skrevet til Koralmelodien, som paa Forhaand har foreligget. En tilsvarende Praksis træffer vi nemlig, hvor det gælder de helsingørske Vægtersvers; Vægtersangen her, »Nu viser Dagen os sin Hæl«, der findes i et Tryk fra 1685, angives sunget »under den Kirkemelodi »Fra Himmelen højt komme vi nu her«. Som bekendt findes en tilsvarende Melodiangivelse ikke i den københavnske »Re-

IV. V.
lad for Je-su Vunder vor Synd, o mil-de Gud! Be-va-re Kongens

A
B
C
D
E
F
G
H
I

lad for Je-su Vunder vor Synd, o mil-de Gud! Be-va-re Kongens

gular-Tavle» fra 1686, udarbejdet af »Inspektør ofver de kongelige Laterner og Vægtere« J. Huusmann, Kilden som bringer den ældst kendte Tekst til »Nu skrider Dagen under«. Man skulde synes, at hvis Inspektør Huusmann kunde have givet en Rettesnor for Vægterne ogsaa med Hensyn til Melodien, havde han gjort det, tilsvarende Kollegaens præcise Instrukser i Helsingør.

Den manglende Melodiangivelse kan naturligvis være en Tilfældighed, men kunde ogsaa tages som et Udtryk for, at man allerede 1686 var ude

VI. VII.

Hus samt al-le Mand i dis-se Land fra Fjendens Vold og Ki-us.

A
B
C
D
E
F
G
H
I

Hus samt al-le Mand i dis-se Land fra Fjendens Vold og Ki-us.

af Stand til at henvise til den oprindelige Koral-melodi, fordi Melodiens Udvælgelse til Vægter-sang allerede paa det Tidspunkt hørte en dunkel Fortid til.

Sammenholder vi de otte Varianter af Melo-dien, de seks, der kan føres tilbage til den mundt-lige Tradition, og de to, der skriver sig fra den skriftlige Overlevering, (se Varianterne A-H Side 50-53) træder Melodiens Hovedforløb nogenlun-de klart frem. De to første Perioder, »Nu skrider Dagen under, og Natten vælder ud«, bevæger sig

fra Grundtonen *d* (Tonearten er den doriske), der forekommer i samtlige otte Versioner paa første tunge Takttid (hvorimod Optakten veksler) og opad mod Skalaens femte Trin: *a*, der ligeledes forekommer gennemført som anden Perodes Slut-tone i alle otte Udgaver. Periode III, med Verse-liniens kvindelige Udgang paa Ordet »Vunder«, har som Sluttoner i seks af de otte Udgaver Tonerne *b-a*. I Periode IV synes Slutningstonen *f* at være den rigtige (den forekommer i fire af Udgaverne), i Periode V Tonen *c* (Falbes Version samt Nyerup og Rasmussens forhøjer *c*'et til *cis*, en typisk Forvanskning efter nyere Tiders Tone-artsfølelse). Periode VI og VII slutter enslydende henholdsvis paa Tonerne *a* og *d*.

Hvordan Melodien i alle sine Detailler har set ud, lader sig naturligvis ikke med Bestemthed fastslaa. I visse Tilfælde gaar en og samme Vending igen i flere af Varianterne; specielt hvor de skriftlige og mundtlige Kilder udviser Ensartet-hed er der Grundlag for at opfatte disse Partier som overensstemmende med det oprindelige. Jeg har forsøgt en saadan Samarbejdelse af de otte Varianter til en Slags Fællesform, (anført som Udgave I) men Resultatet maa naturligvis tages med et vist Forbehold.

I Melodiens første Periode, »Nu skrider Dagen under«, vejer de to skriftlige Kilder tungt til (Udgaverne *G* og *H*). Glidetonerne i Udg. *G*, som afslutter Perioden paa Ordet »under«, har tillige

Hjemmel i Udgaverne A og C. Periode II i Rekonstruktionen støtter sig paa Udgaverne A, B og C og disses Lighed med D, E og G. Periode III følger Udgaverne C og G, Periode IV Udgave H og dens Lighed med G. Periode V er en Samarbejdelse af C, G og H, Periode VI følger Udg. E og har stærk Lighed med A, C og H. Periode VII følger H og C, som fraset første Tone er enslydende med E og i nogen Grad støttes af A og den mere forsirede Udg. G.

Endnu er der Spørgsmaal som venter paa deres Løsning. Melodiformen i Mönsterås-Haandskriftet vil sikkert kunne føres tilbage til endnu ældre Kilder. Det er heller ikke lykkedes at paavise Melodien som Koral paa dansk Grund. Hovedtrækkene historisk set synes derimod at ligge klart: En smuk og kraftfuld luthersk Salme til hvis Melodi Vægterversenes kærnefulde Ord er føjet. Samarbejdelsen er sjældent vellykket, præget af kunstnerisk Helhed og fin gensidig Overensstemmelse mellem Ord og Toner.

JØRGEN JERSILD

DE GAMLE DANSKE VÆGTERVERS
er trykt hos Nordlunde, København, i 5000 Eksemplarer
paa Specialtryk fra De forenede Papirfabrikker og 40
Eksemplarer paa Kunsttryk. Ætsningerne er udført i
F. Hendriksens Reproduktions-Atelier.

